

Januari 2019

Social hållbarhet

– en introduktion kring begreppet och dess relevans för energisektorns aktörer

Mathias Gustavsson och Hanns Matschke Ekholm, IVL Svenska Miljöinstitutet

Författare: Mathias Gustavsson och Hanna Matschke Ekholm

Medel från: North European Energy Perspectives Project (NEPP), Stiftelsen IVL

Rapportnummer C MMM

Förslag på citering: Gustavsson, M. och H. Matschke Ekholm (2019). Social hållbarhet - en introduktion kring begreppet och dess relevans för energisektorns aktörer. Göteborg, IVL Svenska Miljöinstitutet. Januari, C-rapport sidor 34.

ISBN 978-91-88319-80-7

Upplaga Finns endast som PDF-fil för egen utskrift

© IVL Svenska Miljöinstitutet 2017

IVL Svenska Miljöinstitutet AB, Box 210 60, 100 31 Stockholm

Tel 010-788 65 00 // Fax 010-788 65 90 // www.ivl.se

Rapporten har granskats och godkänts i enlighet med IVL:s ledningssystem

Förord

Social hållbarhet är en lika självklar del av hållbar utveckling som den ekologiska och ekonomiska hållbarheten. De flesta företag arbetar aktivt med social hållbarhet i sina organisationer via bland annat personalvård och erbjudanden om kultur- och friskvårdsaktiviteter. Idag är det även många företag som arbetar med externa aktiviteter avseende att stärka och bevara social hållbarhet i samhället där man verkar. Men vad innebär detta i praktiken, och vad mer specifikt handlar ett aktivt externt arbete med social hållbarhet om för energisektorns aktörer. Detta var frågor som vi ställde oss i forskningsprojektet North European Energy Perspectives Project (NEPP). Vi kände att det fanns en viss intuitiv känsla för vad det handlar om men önskade närma oss begreppet och relevansen med en undersökande (explorativ) ansats. Projektet bygger på ett antal exempel för att illustrera social hållbarhet kopplade till energiaktörer.

Våra intryck från arbetet är att frågan om rättvisa och lika tillgänglighet till samhällets service är centrala aspekter i ett svenskt perspektiv. Lika tydligt är att den sociala hållbarheten är starkt beroende av de lokala sammanhangen, vilket gör att det troligen är svårt att hitta en *blueprint* för en generell ansats för hur man skall arbeta med att stärka och/eller bibehålla en social hållbarhet. Resultaten visar dock att det finns återkommande delar i arbetet. En sådan del är kommunikation och ännu viktigare *dialog* med och mellan de berörda parterna. I rapporter som den här avpersonifieras ofta parterna och beskrivs som aktörer men det handlar om företagen, boende i hyresrätter, kunder, planerare och samhällsmedborgare i stort - det vill säga social hållbarhet handlar om dig och mig.

Författarna önskar tacka de personer som på olika vis bidragit till studien med erfarenheter och perspektiv kopplat till social hållbarhet.

Mathias Gustavsson och Hanna Matschke Ekholm

Göteborg och Stockholm januari 2019

Innehållsförteckning

Förord.....	i
Sammanfattning.....	iii
1 Introduktion	1
1.1 Metod	2
2 Social hållbarhet som begrepp	3
2.1 Definitioner av social hållbarhet	3
2.2 Social hållbarhet är ofta beroende av sammanhang	4
2.3 Social hållbarhet inom Agenda 2030.....	5
2.4 Summering – perspektiv på social hållbarhet	5
3 Exempel på hur energisektorn påverkar social hållbarhet.....	7
3.1 Fjärrvärmens utbyggnad	7
3.2 Samhällsplanering och energisystemets roll	8
3.3 Energisäkerhet.....	10
3.4 Varumärkesbyggande via det sociala hållbarhetsarbetet	13
3.5 Energieffektiviseringar (renovering) av byggnader och påverkan på boenden	15
3.6 Möjlighet att bidra till sin egen energiförsörjning	17
4 Diskussion	19
5 Slutsatser	21
6 Referenser.....	23

Sammanfattning

Social hållbarhet är ett av tre ben i hållbar utveckling. De andra två benen, ekonomisk och ekologisk hållbarhet, får ofta större fokus i hållbarhetsanalyser av energisystemet. Ett skäl till detta är att social hållbarhet är svårare att definiera och räkna på. Energi har dock många kopplingar till social hållbarhet, exempelvis genom att mycket av den sociala tryggheten bygger på säker energiförsörjning. NEPP:s forskare har analyserat social hållbarhet ur energiperspektiv genom att lyfta upp några exempel på hur energiaktörer kan påverka social hållbarhet, hur de kan arbeta med det och vilket ansvar de kan ha i att bevara eller utveckla social hållbarhet.

Vad är social hållbarhet?

Social hållbarhet handlar om att den sociala dimensionen i hållbar utveckling säkerställs. Som begrepp kan social hållbarhet antingen ses som en integrerad del av hållbar utveckling tillsammans med ekologisk och ekonomisk hållbarhet eller som ett enskilt fokus. Ofta skiljer man på utvecklande och bevarande av social hållbarhet. Att utveckla kan vara att man ser social hållbarhet som ett långsiktigt mål där åtgärder sker för att utveckla och stärka den sociala hållbarheten. I ett bevarande perspektiv önskar man säkerställa att tillståndet inte urvattnas och förändras med avseende på aspekterna i den sociala hållbarheten.

Social hållbarhet i detta perspektiv handlar om att säkerställa att invånare och andra som finns i ett samhälle upplever en jämlik tillgång till social service. Några nyckelord är: välbefinnande, trygghet, rättvisa, makt, rättigheter och behov. Den sociala hållbarheten i ett samhälle är ett sammantaget resultat av alla verksamheter, människor, organisationer och relationer i samhället. Det är inget eget tillstånd utan snarast en del av en process. Det är med andra ord komplexa samband som gemensamt bidrar till hur den sociala hållbarheten ser ut. Energiaktörerna spelar en självklar del i detta då stora delar av samhället idag baseras på säker energiförsörjning.

Sex exempel belyser social hållbarhet ur energiaktörsperspektiv

NEPP har analyserat social hållbarhet ur ett energiaktörsperspektiv genom sex exempel som belyser olika sidor av social hållbarhet kopplat till energiaktörers verksamheter. Exempelen är införandet av fjärrvärme, samhällsplanering och energisystemets roll, energisäkerhet, varumärkesbyggande genom sociala hållbarhetsprojekt hos energibolag, energieffektivisering och påverkan på boende samt möjlighet att bidra till sin egen energiförsörjning.

Införande av fjärrvärme i Sverige är ett tidigt exempel på när energainfrastrukturen har gett påverkan på den sociala hållbarheten. En av orsakerna till fjärrvärmeutbyggnad var den dåliga luften som man upplevde i städerna, orsakat delvis från individuella uppvärmningssystem. Med fjärrvärmerna fick man en stor och hög skorsten så att utsläppen spreds ut och

hamnade på andra platser. Förbättrad hälsa hos invånarna och renare stadsmiljö var resultat som båda har sociala dimensioner. Energiaktörer har varit bidragande för att denna stadsutveckling har skett.

Samhällsplanering är ett område som sedan länge beaktat sociala dimensioner såsom lika samhällsservice och tillgänglighet för invånare och besökare. En utmaning är att hantera prioriteringar i situationer när resurserna inte räcker till för alla åtgärder. Ofta blir lösningen att göra bäst för flest med resultat att grupper kan hamna mellan stolarna eller att åtgärder kanske till och med motverkar social hållbarhet. Ur energiperspektiv finns många kopplingar. Effektbrist och begränsat utrymme i elnäten är exempelvis mycket aktuellt i planeringssammanhang och försvåras på grund av långa ledtider. Det finns även både målkonflikter och synergier mellan miljömässig och social hållbarhet som måste beaktas i samhällsplaneringen.

Centralt i energiaktörernas tjänst till dess kunder är energisäkerhet. Sverige har generellt mycket god energisäkerhet, men det händer lokalt, och under begränsade tider, att driftstörningar av framförallt el kan orsaka problem. Under sommar och höst 2018 har Gotland upplevt ett antal totala elavbrott med direkt påverkan på verksamheter och befolkning i regionen. Elavbrotten har inneburit stora inkomstbortfall och andra sociala konsekvenser. Bland annat har en stor industri, Cementa, upplevt stora skador och produktionsstörningar och en situation där viss personal fick extrem arbetsbelastning medan andra inte kunde utföra sitt arbete. Livsmedelsproduktionen drabbades också då den är känslig för att kylkedjor bryts. Turistnäringen var även hårt utsatt då affärer, restauranger och barer stod utan el, kassasystem fungerade inte, folk kunde inte betala för sig och telekommunikationen låg även nere ett par gånger.

Många energiföretag arbetar med social hållbarhet som en del i varumärkesbyggande. Dels är det en integrerad och självklar del i mycket internt arbete, men bolag arbetar även med social hållbarhet externt. En första fråga är att bestämma vad som skall ingå i detta arbete och hur arbete med social hållbarhet kan kopplas till den egna verksamheten då det finns många aspekter att jobba med. Ett fjärrvärmebolag arbetar till exempel med riktad verksamhet mot ungdomar utanför arbetsmarknaden, samt program där företaget träffar en viss skolklass för att berätta om och skapa intresse för verksamheten men även för att lära och lyssna kring ungdomarnas tankar och erfarenheter.

Ett ofta diskuterat ämne är när energieffektivisering och renovering leder till hyreshöjningar som tvingar boende att flytta. Något som kan vara utmanande för att bevara och utveckla social hållbarhet i ett område. Renovering kan påverka social hållbarhet positivt genom ökad upplevd trygghet och attraktionskraft i ett område. Energieffektiviseringsåtgärder i sig är generellt inte en standardförbättring och det är just dessa som ger möjligheter till diskussion om avgifts-, alternativt hyresförändringar. Det sker främst när större insatser krävs utöver det kontinuerliga underhållet. Samtidigt kan en energieffektiviseringsåtgärd vara något som upplevs som en standardförbättring – t.ex. byte av fönster ger bättre inomhusklimat. Bostadsbolag kan ha specifika strategier för att förhindra så kraftiga hyreshöjningar att boende måste flytta.

Möjlighet att bidra till sin egen energiförsörjning har skapat nya energiaktörer och är ytterst aktuellt och relevant ur ett perspektiv av social hållbarhet. Det kanske mest tydliga exemplet är att solpaneler monteras på byggnader och det därmed skapas en situation där hushåll, bostadsrätts-föreningar, jordbruk och företag (med annan verksamhet än energi) kan generera delar av sin egen elförbrukning. En drivkraft är ofta ekonomisk även om det i många fall är mycket lång återbetalningstid. Det finns dock också tydliga drivkrafter att göra rätt och visa på aktivitet kring klimatfrågan. Det finns alltså en social dimension här i form av t.ex. rättigheter, makt över den egna elförsörjningen, varumärkesbyggande och att bidra till samhällsutveckling. Möjligheten att diversifiera verksamheter och stärka konkurrenskraft kan vara ytterligare en drivkraft och i förlängningen fortsatta möjligheter att erbjuda inkomst och verksamheter i ett område.

Energiaktörer kan bidra direkt och indirekt till social hållbarhet

Exemplen ovan visar att energiaktörer kan påverka den sociala hållbarheten på många olika sätt. I vissa fall kan påverkan vara indirekt, men många gånger är det en direkt koppling till en kvalitet på en energitjänst, eller vilka typer av tekniska lösningar som erbjuds. Energiaktörer kan vara aktiva i detta där planering och åtgärder för att maximera nyttor, och hantera risker görs. Det är även tydligt att de kan hamna i situationer där de, även om de kanske inte upplever att det är deras ansvar, har en direkt påverkan på den sociala hållbarheten. Kunskap kring påverkan skapar möjlighet att ta initierade beslut, men energiaktören måste ta hänsyn till vilken rådighet de har över frågan. Här kommer dialoger med övriga aktörer i förändringen att fylla viktiga roller.

Något som inte nämns så mycket i de studerade fallen är arbetet med FN:s Hållbarhetsagenda 2030 med de 17 hållbarhetsmålen (SDG). Agendan skapar möjligheter att arbeta med hållbarhetsfrågor på ett relativt nytt sätt jämfört med tidigare. Målen täcker ekologiska, ekonomiska och sociala dimensioner av hållbar utveckling och uttrycker tydligt att det är en integrerad ansats där alla målen i olika stor utsträckning samverkar stärkande eller försvagande på varandra. Arbetet med social hållbarhet kommer möjligtvis i förlängningen sorteras in under arbete med hållbarhetsagendan. Dock finns vissa kvalitéer i hur begreppet social hållbarhet idag definieras som inte omfattas lika tydligt.

Energiaktörer har en viktig roll för att upprätthålla och bygga social hållbarhet. Mycket som kan inkluderas i det sociala hållbarhetsarbetet görs som fokuserade aktiviteter under andra namn. Att föra in fokuserade aktiviteter under social hållbarhetsparaplyet torde dock innebära att aktörerna kan behöva öka graden av inkludering och påverkansanalys i och med att begreppet omfattar en större mängd aspekter. Kommunikation och dialoger är centrala ansatser i detta.

1 Introduktion

Det är nu mer än 30 år sedan Brundtlandskommissionen gjorde begreppet hållbar utveckling till ett prioriterat område via sin rapport *Vår gemensamma framtid* (WCED 1987). Ambitionen att ställa om, eller verka för hållbarhet har sedan dess blivit ett ledord och vi kan idag se hur detta genomsyrar vårt samhälle på en rad sätt. Sedan 2003 är en hållbar utveckling en del av regeringsformen (SFS 1974) och därmed en del av Sveriges grundlagar. Hållbar utveckling presenterades redan i *Vår gemensamma framtid* utifrån tre delar – den ekologiska, sociala och ekonomiska dimension som tillsammans utgör ett hållbarhetsperspektiv. Den sociala hållbarheten är en känd del av hållbarhetsarbetet, men ofta har störst fokus legat på ekologiska och ekonomiska dimensioner. Det finns mycket arbete kring social hållbarhet i samhällsplanering och hur samhällets aktörer kan arbeta med detta (se tex Boverket 2010, Gustavsson och Elander 2013, Blom Adapa *et al.* 2015, Dahlin 2016, Tunström *et al.* 2016, IVA 2018). Men de sociala dimensionerna i hållbarhetsbegreppet får ofta stå tillbaka för de ekologiska och ekonomiska, kanske för att det förefallit svårt att enas om och fånga in de sociala dimensionerna. Resultat av emissioner av växthusgaser längs produktens livscykel eller beräkningar av de ekonomiska förutsättningarna för en verksamhet kan vara enklare att uttrycka och hantera än mer abstrakta faktorer som jämlikhet, rättvisa etc. Dock finns en ökad medvetenhet om att vi påverkar även de sociala förutsättningarna, inte minst inom samhällsplaneringen (se t.ex. Ström *et al* 2017).

Denna rapport fokuserar på hur begreppet och perspektivet social hållbarhet är relevant för energisektorns aktörer.

Energiaktörerna i staden bidrar till samhällsbygget och att upprätthålla ett gott liv och således främja socialt hållbar utveckling. Energiaktörers roll i stadsutveckling handlar i mångt och mycket om att skapa förutsättningar för invånarna att leva ett tryggt och rättvist liv genom inkludering, deltagande och så vidare. I rapporten är begreppet "energiaktör" brett och inkluderande och omfattar allt från energileverantörer till bostadsbolag, men även samhällsplanerare. Resultaten pekar även på vikten av att fundera på vilka som faktiskt är aktörer kopplat till en viss verksamhet. Idag tänjs antalet aktörer ut och nya tar sig en plats i aktörsgruppen.

Studien utgår från ett antal exempel som illustrerar hur energiaktörer påverkar den sociala hållbarheten på olika sätt. I vissa fall kan det vara en indirekt påverkan, men många gånger direkt kopplat till en kvalitet på en energitjänst, eller vilka typer av tekniska lösningar som erbjuds. Energiaktören kan vara en aktiv del i detta där planering och åtgärder för att maximera nyttor, och hantera risker görs. Men det är även tydligt att energiaktörer kan hamna i situationer där de, även om de kanske inte upplever att det är deras ansvar, har en direkt påverkan på den sociala hållbarheten. Dels kan detta vara ett resultat av förändringar i utbud, verksamhet och tjänster, men även i en roll som facilitator eller som barriär i förändringsprocesser.

1.1 Metod

Denna studie har haft en explorativ ansats. Social hållbarhet är till stor del ett svårdefinierat begrepp och även om mycket arbete i verksamheter och på myndigheter sker inom ramen för detta, är det många gånger variation i syften och mål med insatserna. Våra utgångspunkter för studien har varit att gå igenom litteratur inom området, för att sedan koppla det till ett antal exempel (fallstudier) som illustrerar aspekter av social hållbarhet som är relevanta för energiaktörerna. Att utgå från exempel är alltid vanskligt då möjligheterna att dra generella slutsatser inte är möjligt i samma utsträckning som mer kvantitativa ansatser. Samtidigt är social hållbarhet ett kvalitativt begrepp som vi uppfattar har större relevans för sektorn än man kanske först föreställer sig och som vi vill illustrera i exemplen.

Rapporten utgår därför från en översiktlig litteraturstudie för att beskriva social hållbarhet som begrepp och ange några preliminära ansatser hur begreppet är relevant för energiaktörerna i Sverige. Denna deskriptiva del presenterades i en kort rapport som låg till grund för diskussion under ett referensgruppsmöte (NEPP:s styrgrupp, samt interna diskussioner inom NEPP:s projektstyrning) om begreppets relevans hos energiaktörer (Gustavsson och Matschke Ekholm 2018). Denna del har delvis skrivits om ytterligare en gång och återfinns i *kapitel 2 Social hållbarhet som begrepp*.

Baserat på litteraturstudien definierades sex stycken exempel (fallstudier) där energisektorns aktörer påverkar eller deltar i att utveckla eller bevara social hållbarhet. Utifrån listan på exempel kunde aktörer identifieras där vi sedan genomförde intervjuer (Andersson *et al.* 2018, Grönwall 2018, Holmquist 2018, Nordin 2018, Sahlin 2018, Ström 2018, Webrell 2018). Intervjuerna genomfördes per telefon efter att först ha bokat en tid. Intervjuerna var semistrukturerade och utgick från ett antal frågeteman som var förberedda inför varje exempel. Intervjuerna dokumenterades via anteckningar under samtal som sedan i direkt anslutning till intervjun transkriberades. Analys av material skedde kopplat till varje fall men det finns tydliga kopplingar mellan delar av fallen.

Resultaten i rapporten ger en introduktion till området. Vid genomförande av intervjuer har vi inte ifrågasatt vad de facto som menas med social hållbarhet, eller varför något görs under detta begrepp och inte något annat. Vi ser samtidigt att hållbarhetsarbete i företag och inom offentlig sektor alltmer förhåller sig till FN:s Agenda 2030 för hållbar utveckling. Även om många av de globala hållbarhetsmålen har tydliga sociala dimensioner, omnämns detta emellertid ännu inte i någon större utsträckning i den litteratur som studerats och i de intervjuer som genomförts för den här studien.

2 Social hållbarhet som begrepp

Social hållbarhet kan betraktas ur två olika perspektiv. I den första ansatsen kan det ses som en integrerad del av hållbar utveckling, där social hållbarhet är en av tre delar där de andra två avser ekologisk hållbar utveckling och ekonomisk hållbar utveckling. Dessa tre pelare, social, ekologisk och ekonomisk, utgör tillsammans hållbar utveckling. I detta perspektiv analyseras delarna gemensamt. En aspekt här är att det många gånger finns starka kopplingar mellan de olika delarna där till exempel miljöproblem till stor del är ett resultat av ekonomisk verksamhet, samt förvisso även sociala aspekter kring samhällets organisation. Sålunda kan lösningar till att arbeta för ekologisk hållbarhet delvis att finna i att söka lösningar på social hållbarhet.

Den andra ansatsen bygger på att se specifikt på social hållbarhet och analysera dessa delar specifikt. Ett argument för att lyfta ut social hållbarhet är att denna dimension historiskt har hamnat lite i bakgrunden när hållbar utveckling har diskuterats. Fokus har legat på ekologisk och ekonomisk hållbarhet, och social hållbarhet har nämnts men inte följts upp i samma utsträckning (Dempsey *et al.* 2011, Murphy 2012, Missimer 2015). I samhällsplanering är det oftare så att man fokuserar mer tydliga sociala aspekter än just social hållbar utveckling. Här kan nämnas hur samhället hanterar socialt kapital, social inkludering och exkludering och hur samhällen samarbetar (Dempsey *et al.* 2011). När det gäller socialt hållbar utveckling så blir utmaningen att veta vad det är man de facto strävar efter – vilket samhälle är det som har en hållbar social situation? Det är troligen enklare att enas om vad en god ekologisk miljö innebär än en vad som är ett socialt hållbart samhälle. Uppfattningen kommer vara beroende av vem som tillfrågas.

2.1 Definitioner av social hållbarhet

Det finns ingen enhetlig definition av social hållbar utveckling. Men ofta är olika definitioner centrerade kring människors tillgång till och fördelningen av ett antal sociala dimensioner i ett samhälle, såsom välbefinnande, rättvisa, makt, rättigheter och individens behov. Faktorer som tillit och förtroende mellan människor (socialt kapital) samt graden av delaktighet i samhällsutvecklingen utgör också viktiga komponenter i många definitioner. Den sociala hållbarheten – de sociala dimensionerna – i ett samhälle är inte statisk utan kan förändras utifrån såväl medvetna som omedvetna handlingar och processer. Många åtgärder syftar specifikt mot att stärka social hållbarhet, men i andra situationer kan ambitionen vara att bevara ett tillstånd, exempelvis att inte reducera tillgång till exempelvis social service eller att öka sociala klyftor (Ström *et al* 2017).

I Gustavsson och Elander (2013) beskrivs ett antal olika ansatser att närma sig begreppet social hållbarhet. Vad som avses här är alltså vad begreppet innehåller för värden och de olika exemplen målar upp en bild av vad som avses med social hållbar utveckling.

- *Jämlig tillgång, social rättvisa och hållbarhet i lokalsamhället.* Dessa tre aspekter kommer från exempel i Dempsey *et al.* (2011) och utifrån dessa aspekter kan sedan ett antal indikatorer listas.

- *Socialt kapital, mänskligt kapital och välbefinnande.* Dessa tre aspekter omfamnar i stor utsträckning den vidd av aspekter som normalt återfinns i beskrivningar av social hållbarhet (Weingaertner och Moberg 2011).
- *Rättvisa, medvetenhet om hållbarhet, deltagande och social sammanhållning.* Dessa fyra hörnpelare i social hållbarhet beskrivs av Murphy (2012) i sin ansats att närma sig begreppet social hållbarhet. Murphy (2012) menar att frågeställningar skapas i brytningen mellan miljö och social hållbarhet – tex hur man kan arbeta med rättvisa i ett samhälle där miljöproblem uppstår som del av vår ökande konsumtion.

Enligt dessa ramverk kopplar begreppet an till faktorer som välbefinnande, inkludering och tillgång till resurser, social service och infrastruktur samt att detta skall ske på ett rättvist och jämlikt sätt. Rättvisa är i sig ett svårt begrepp då det alltid blir relativt. Samtidigt handlar detta i en svensk samhällsplaneringskontext om att säkerställa att beslut tas i god demokratisk ordning och baserade på gott underlag. I praktiken finns dock alltid situationer när resurser är begränsade och prioriteringar krävs. Prioriteringar och avväganden gör att risken för att vissa grupper i samhället gynnas relativt andra och/eller missgynnas finns. Just kring avvägningar kommer aspekten av att se social hållbarhet som en enskild aspekt eller del av en helhet i hållbar utveckling. Att värdera och mäta social hållbarhet kan många gånger vara komplext. I Gustavsson och Elander (2013) nämns att det inte finns någon "socialdioxid" i meningen att med en parameter som kan följas upp skulle operationalisering av begreppet social hållbarhet enklare kunna visualiseras och följas upp. Energianvändning, antal bilar, ekonomisk verksamhet och så vidare är generellt sätt möjligt att mäta och följa upp men där social sammanhållning blir betydligt svårare.

2.2 Social hållbarhet är ofta beroende av sammanhang

Analyser av social hållbarhet kommer vara beroende av sammanhang och det är inte självklart att en modell för att stärka social hållbarhet på en plats får samma resultat på en annan plats. Social hållbarhet kan också definieras olika mellan platser och sammanhang. Orsaken går att finna i att förändringar finns i relationer mellan människor och platser, men även hur vi som människor uppfattar vår omgivning och de förändringsprocesser som sker. Många sociala hållbarhetsdimensioner har en inneboende subjektivitet, som kan skilja sig på såväl individnivå som mellan olika platser.

Just detta sammanhangsberoende gör att det exempelvis är starkt motiverat att arbeta med deltagandeprocesser och dialoger i planering och genomförande av åtgärder. Och i detta perspektiv blir det en utmaning att skapa förutsättningar för deltagande och inkludering, samt att veta vilka som ska delta i processerna. I detta sammanhang hamnar även frågan om någon aktörs åsikter och argument ska väga starkare än andra aktörers eller för den skull om vissa argument generellt är viktigare. Återigen hamnar man i sammanhang där kvantifierbara argument som ekonomiska aktiviteter blir starkare än argument som är mer kvalitativa och svårångade, såsom ökad trivsel. Samtidigt finns det naturligtvis mer objektiva dimensioner av social hållbarhet kopplat till exempelvis boende, hälsa, utbildning eller samhällsservice.

2.3 Social hållbarhet inom Agenda 2030

Sedan 2015 har FN:s Agenda 2030 (UN 2015, UN 2017b) fått en allt större betydelse som ramverk för att arbeta med hållbar utveckling. Som diskuterats ovan så är det flertalet aspekter i hållbar utveckling som kan vara komplicerade att jobba med. Inom Agenda 2030 har man satt upp 17 hållbarhetsmål kring vilka det finns en stor uppslutning internationellt. Dessa mål sträcker sig över miljö-, ekonomi- och sociala dimensioner och via detta skapas ett integrerat perspektiv på hållbar utveckling. I syfte att operationalisera hållbarhetsagendan finns delmål och indikatorer för uppföljning (UN 2017a). Hållbarhetsmålen är dock inte utformade för att omfamna aspekter som rättvisa utan närmar sig den typen av frågor mer från att människor skall ha tillgång till resurser och viss samhällelig service. Vidare kan många av målen uppfattas vara nästintill uppfyllda i ett svenskt sammanhang. Sverige har i utvärderingar placerats högst i avseende på uppfyllande av hållbarhetsagendan (Sachs *et al.* 2018). Det sjunde målet berör explicit energisektorn; hållbar energi för alla.

FN:s 17 hållbarhetsmål är ett sammanhållet ramverk där de olika målen interagerar med varandra på olika vis (Fuso Nerini *et al.* 2017, Weitz *et al.* 2017, Sanctuary 2018). I ramverket kan en åtgärd för att bidra till hållbart byggande ge både direkta och indirekta effekter samt potentiella ytterligare positiva eller negativa effekter på andra mål (Gustavsson och Ahlbäck 2018). Idag utvecklas en rad ansatser för att mäta, strategisk planera och följa upp arbete med FN:s agenda för hållbar utveckling. Agenda 2030 ger däremot inte självklart någon tydlig vägledning om social hållbarhet i ett svenskt perspektiv på ett generellt plan och inte heller specifikt för energisektorn. Troligen kommer det vara svårt att definiera och särskilja social hållbarhet i arbetet med hållbar utveckling även inom ramen för Agenda 2030. Möjligen är en framkomlig väg att närma sig detta från att arbeta med mål med sociala dimensioner. Exempel på detta är hälsa och välbefinnande (mål 3) samt minskad ojämlikhet (mål 10). Det är också viktigt att anpassa arbetet utifrån sammanhang och förhållanden som råder på en viss plats eller i en viss verksamhet.

2.4 Summering – perspektiv på social hållbarhet

Sammantaget finns ingen enkel eller generell definition av social hållbar utveckling. Snarare finns en lång rad olika definitioner som alla kretsar kring ett antal mer eller mindre gemensamma aspekter som återfinns i begreppet. Vår korta genomgång ovan kan sammanfattas med att definitioner av social hållbarhet ofta ser olika ut men att begreppet ofta innefattar:

- Människors tillgång till och fördelningen i ett samhälle av värden som hälsa och välbefinnande, rättvisa, makt, rättigheter och individuella behov.
- Tillit och förtroende mellan människor samt graden av delaktighet och inkludering av olika grupper i samhällsutvecklingen.
- Social hållbarhet är inte statisk utan kan förändras utifrån såväl medvetna som omedvetna handlingar och processer.
- Åtgärder kan syfta till att bevara olika sociala värden/tillstånd eller att utveckla dessa.
- Social hållbarhet kan omfatta både subjektiva och objektiva dimensioner

Som ett resultat skapas en situation där aktörer som arbetar med social hållbar utveckling själva beskriver vad de menar med begreppet baserat på dessa gemensamma utgångspunkter (se till exempel Lunds kommun 2017, Stenungsunds kommun 2018).

En ytterligare dimension här återfinns i att mycket som redan görs inom verksamheter kan sorteras in under begreppet social hållbar utveckling. Exempelvis så kan internt arbete med arbetsmiljö, personalutveckling och sponsring ses som en del av arbetet med social hållbar utveckling. Det som blir en utmaning är energiaktörers verksamheter och aktiviteter som inte faller in under det sociala hållbarhetsarbetet, men trots det resulterar i effekter på den sociala hållbarheten i samhället. Fokus i denna rapport ligger just i detta att även verksamhet som inte självklart upplevs ha sociala effekter faktiskt kommer ha en påverkan på detta. Verksamheter och aktiviteter kan således ha både direkta och indirekta, planerade och oplanerade, effekter och konsekvenser för social hållbarhet.

3 Exempel på hur energisektorn påverkar social hållbarhet

Den sociala hållbarheten i ett samhälle är ett sammantaget resultat av alla verksamheter, människor, organisation och relationer i samhället. Det är inget eget tillstånd utan snarast en del av en process. Det är med andra ord komplexa samband som gemensamt utgör hur den sociala hållbarheten ser ut. Energiaktörerna spelar en självklar del i detta – då stora delar av samhället idag baseras på de energitjänster som levereras och vi formar och planerar vår omvärld utifrån vad som upplevs som bästa lösningar givet kända förutsättningar.

Idag har vi troligen en rad nya aspekter som vi lägger in i detta med vad som avses med kända förutsättningar. Frågan om klimat till exempel har sedan 90-talet blivit en allt viktigare aspekt. Andra aspekter, som till exempel närhet till en vattenkanal (för transport) har troligtvis blivit mindre viktigt till förmån för närhet till vägnät, eller för den skull, tillgång till snabb och säker internetuppkoppling. Sociala aspekter har varit med i vår bedömning under lång tid men perspektiven har troligtvis förändrats, och kanske har fler aktörer blivit varse att de påverkar dessa frågor i större utsträckning än vad de tidigare kanske trott.

3.1 Fjärrvärmens utbyggnad

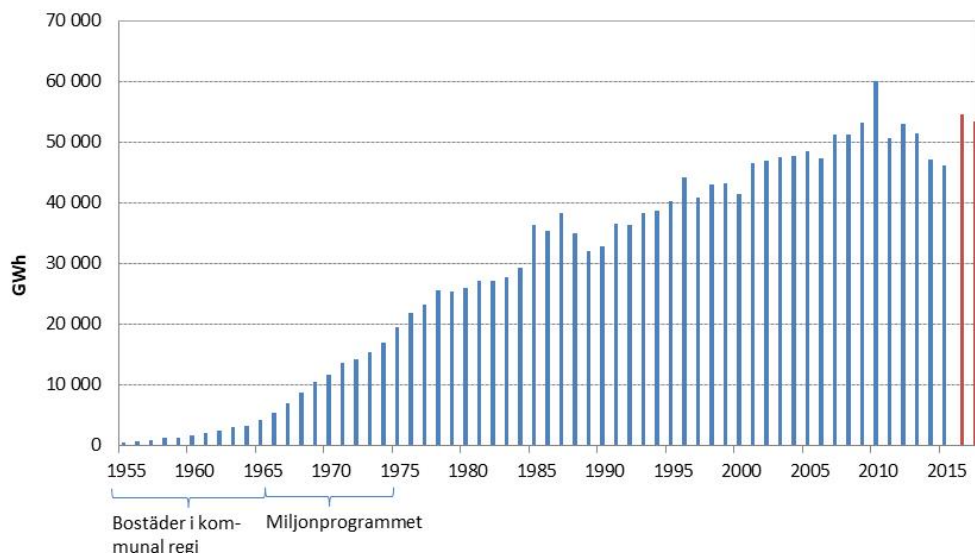
Fjärrvärmeutbyggnaden i Sverige är ett bra exempel på hur energiaktörer har påverkat staden på en rad fler sätt än bara det att det erbjuds en resurseffektiv energilösning. Fjärrvärmens i Sverige började byggas ut på allvar från 1960-talet. Den första fjärrvärmelösningen sågs togs i drift i Karlstad 1948 (Snäll 2009). Eltillgängligheten hade ökat i landet och nya kraftverk behövdes utöver den vattenkraftkapacitet som fanns. En tanke var att ta tillvara värme som skapades i kondenskraftverken och erbjuda som värmealternativ. Fjärrvärme var på inget vis en ny tanke men den hade inte byggts ut i Sverige. Alla hade individuella lösningar och luften i städerna blev därefter.

Ett resultat från ersättning av individuella värmelösningar i städerna till fjärrvärme var att man reducerade antalet skorstenar som släppte ut rök till en skorsten som kunde göras hög så att röken spreds och hamnade någon annanstans. Detta skapade en förbättrad luftkvalitet och en renare stadsmiljö.

I Boverket (2008) beskrivs hur den kommunala allmännyttan har vuxit fram i Sverige. Under perioden från krigsslutet 1945 till slutet av 1960-talet uttrycktes ett bostadspolitiskt mål om "goda bostäder till alla" och kommunal och kommunalkontrollerade bostadsföretag hade en stor uppbyggnadsperiod. Kommunerna kom nu alltmer att ha en möjlighet att medverka i att uppfylla politiska mål att bygga bort bostadsbrist, men även att höja bostadsstandard. Kommunerna kom att få en ökad roll i denna process. I denna utveckling kom fjärrvärme in som en möjlig energibärare där möjligheten att skapa en modern och "ren" energilösning för dessa nya bostäder.

Den stora utbyggnaden av fjärrvärmenätet kom dock i och med att miljonprogrammet sattes i sjön 1965 och löpte fram till 1974. Under denna period skulle 1 000 000 bostäder byggas.

De flesta av dessa kom att återfinnas i flerbostadshus. Återigen kom de kommunalägda och kommunalkontrollerade bostadsbolagen att spela en viktig roll. Fjärrvärmen kom att kunna få ett värmeunderlag, inte bara i dessa områden utan även i och med att städernas byggnader krävde modernisering och i många fall revs och byggdes hela nya stadsområden upp.

Figur 1: Fjärrvärmeleveranser i Sverige 1955-2017. Ej normalårskorrigerad.

Fjärrvärmen kom att bli en integrerad del i moderniseringsarbetet för bostäder och städer i Sverige från efterkrigstiden. Moderniseringen resulterade i förbättrad miljö i staden med reducerade luftemissioner, men även en situation där energibehoven för varmvatten och värme kunde tillgodogöras via centrala system.

Denna etablering har bidragit till att erbjuda ett antal andra viktiga hållbarhetslösningar. Dels skapade det utbyggda fjärrvärmenätet en möjlighet att etablera icke-fossila värmekällor. Till en början drivet av en samhällsvilja att reducera oljeberoendet, men under 90-talet alltmer kopplat till att reducera emissioner av växthusgaser. Ytterligare en möjlighet kopplar till avfallsförbränning, där Sverige kunde reducera avfallsmängder som lades direkt på deponier. Lösningen var avfallsförbränning med energiåtervinning. Från sociala perspektiv har detta bidragit till den generella bilden av Sverige som ett rent land med god miljö och höga ambitioner inom miljöarbetet.

I planeringsarbete och tankar kring hur Sverige kan, och bör utvecklas för framtiden, finns för staden *förtätning* som en idébild (Sahlin 2018). Med en tätare stad kan infrastruktur utnyttjas mer effektivt, och i denna framtidsbild finns fjärrvärmen som en integrerad del i energiförsörjningen.

3.2 Samhällsplanering och energisystemets roll

Samhällsplanering är ett område som sedan länge beaktat sociala dimensioner som exempelvis samhällsservice och att skapa tillgänglighet för invånare och besökare. Inom samhällsplaneringen ställs frågor om hur vi ska bygga ett framtida och inkluderande samhälle. Inom detta

ryms även att besvara hur energisektorns aktörer kan påverka utvecklingen av staden och dess funktioner kopplade till arbetstillfällen, demokrati, tillgänglighet osv.

Samhällsplanering sker på flera nivåer i samhället, nationellt, men framförallt regionalt och lokalt. Samhällsplanering är en komplex process med långa tidshorisonter och uppdelad på många olika aktörer och på olika nivåer. Ett syfte med samhällsplanering, eller stadsbyggnadsprocessen, är att stödja utvecklingen av attraktiva livsmiljöer. Detta kan försvåras av att alla aktörer på de olika nivåerna inte alltid blir hörda eller samarbetar vilket bidrar till att det är svårt att säkerställa att det blir tillräckligt attraktivt för alla. Enligt Ström *et al.* (2017) handlar samhällsplaneringen främst om att ta fram riktlinjer för utveckling av bebyggelse, kommunikationer, service och miljö under demokratiska former (Ström *et al.* 2017).

Stadsplanering för social hållbarhet ska bidra till att alla har lika livsvillkor och till att öka socialt kapital såväl som tillit. Detta görs genom att planera för tillgång till olika samhällsfunktioner såsom kollektivtrafik, grönområden, skolor, arbetsplatser och annan service. Närhet till sådana funktioner stärker livskvaliteten och ökar välbefinnandet. Stadsplaneringen ska även ansvara för att alla har tillgång till bra bostäder och att det skapas trygga offentliga rum (Dahlin 2016).

Vilka möjligheter och begränsningar det finns i arbetet med samhälls-, och stadsplanering varierar i landet. Ett exempel där det arbetas en del med frågorna är i Göteborgsregionen. De är bland annat delaktiga i ett projekt om Social innovation i samhällsplanering som syftar till att stärka de sociala frågorna i planeringsprocessen.

På Göteborgsregionen (samarbete mellan 13 kommuner) började arbetet med social hållbarhet i planeringen som ett resultat av att samhällsbyggnadscheferna och socialcheferna i kommunerna bestämde sig för att jobba ihop. De insåg att utmaningarna, framförallt kring boendesegregation, inte kunde lösas på egen hand utan att det krävdes förvaltningsövergripande samarbete. Inom Göteborgsregionen ser planeringsavdelningen just nu över hur de kan arbeta med energiförsörjning ur ett regionalt perspektiv. De arbetar också med ett hållbarhetsverktyg för att få in energiaspekter i samhällsplaneringen genom att se över vilka konsekvenser olika planeringsåtgärder kan få på exempelvis energiförbrukning och klimateffekter, men de sociala aspekterna är ännu inte med.

Lisa Ström (2018) är regionplanerare med fokus på social hållbarhet och hon belyser problematiken att man inom samhällsplanering gärna vill hitta storskaliga lösningar, som "passar bäst för flest", men att det ibland kan gå emot de sociala aspekterna. Intresset för social hållbarhet inom planering har växt väldigt mycket de senaste åren menar Ström som studerat just social hållbarhet ur ett samhällsplaneringsperspektiv genom Mistra-projektet Mistra Urban Futures (2017). Det finns många målkonflikter mellan miljömässig och social hållbarhet men det finns också många avseenden där de stärker varandra, förnybar energi exempelvis är inte bara bra miljömässigt utan även hälsomässigt. En konflikt kan vara planering av kollektivtrafik,

Vi drar kollektivtrafiklinjerna där flest åker - för att man har begränsade resurser så blir man tvungen att tänka så. Det finns också en väldigt stark förtätningsstanke som ska bygga underlag för, t.ex. kollektivtrafik eller även fjärrvärme.

Men det blir en målkonflikt i att man ur ett socialt hållbart perspektiv kanske också måste tänka ibland att det måste bli bra för de som har minst, eller de som är svaga grupper (ekonomiskt, kontaktnät eller annat). Det är lite av en inbyggd konflikt som man kan bemöta på olika sätt, exempelvis flexlinjer i kollektivtrafiken, eller att man gör sin energiproduktion själv. (Ström 2018).

Det är också generellt långa tidshorisonter i regional planering, vilket ibland kan vara problematiskt menar Ström (2018). Att försöka stärka det sociala perspektivet i samhällsplanering innebär ofta att det inriktas på olika målgrupper, exempelvis seniorer eller barn. Men hur behoven kommer se ut om 20 år eller mer är det ingen som vet. Det är svårt att föreställa sig vilka behov man kommer ha som senior och samhället kommer inte se likadant ut. Någon gång måste vi ställa om energisystemet och transportsystemet och hur ser det då ut i framtiden?

Man vill gärna planera för storskaliga lösningar för då har man liksom löst problemet, men det kanske inte är det vi kan göra. Vi kanske måste planera för mer decentraliserade lösningar och mindre småskaliga energilösningar för att energiförsörja oss. Då måste man tänka lite nytt för att det ska passa en framtida befolknings energibehov. Om det ser olika ut för olika personer, kan man skraddarsy olika lösningar? (Ström 2018).

Effektbrist och begränsat utrymme i elnäten är en aktuell fråga i planeringssammanhang på grund av långa ledtider. I en rapport från Pöyry (2018) konstateras det att frågan behöver tas på allvar. Det har skett en ökning av utnyttjandet av elnäten och kapaciteten kommer inte räcka till för nyanslutningar framöver. På grund av att det är långa ledtider för den här typen av investeringar och utbyggnad av infrastruktur är det viktigt att det börjar planeras för nu. Begränsningar i elnäten kan leda till en indirekt ofrivillig samhällsstyrningsfaktor, vilket skulle påverka var företag kan etablera sig, var människor kan bo och så vidare. Privatpersoner och samhällsfunktioner kan förflyttas till platser som kanske inte är bra ur ekonomiskt perspektiv eller planeringsmässigt. Befolkningsstrukturer och bostadsbyggandet riskerar att styras enbart av var det finns elektrisk plats och inte var det anses vara lämpligt när hänsyn tas till behov, nytta och andra samhällskvaliteter (Pöyry 2018).

3.3 Energisäkerhet

Centralt i energiaktörernas tjänst till dess kunder är energisäkerhet. Sverige har generellt mycket god energisäkerhet, men det händer lokalt, och under begränsade tider, att driftstörningar av framförallt el kan orsaka problem. Säkra leveranser av energiservice ger möjlighet att upprätthålla samhällsfunktioner som kommunikation och samhällsinformation till invånarna. Det skapar även förutsättningar för verksamheter som i sin tur skapar arbetstillfällen och möjlighet för människor att få sin utkomst i området. Det kan handla om arbetstillfällen, tillgänglighet och demokratisk service och produktionsbortfall (intäkter). Det kan även handla om förtroende till att det finns utvecklingspotential för nya aktörer att etablera sig eller störningar som påverkar miljö och så vidare.

Gotland sommaren 2018 är ett tydligt exempel på hur sårbar en region kan vara och vad som kan hända när det inte går att upprätthålla säkra energileveranser. Flertalet bolag hade stora svårigheter att upprätthålla produktionen vid elavbrott och ett antal aktörer inom bland annat näringslivet har börjat ifrågasätta vad som är möjligt att förvänta sig gällande elinfrastruktur.

I ett offentligt brev till Regeringen från Regionen och Länsstyrelsen på Gotland (Länsstyrelsen i Gotlands län och Region Gotland 2017) menar man att:

”en tryggad och framtidssäkrad elförsörjning måste ses som en odiskutabel och grundläggande del i statens ansvar för samhällsinfrastrukturen och att detta även måste gälla Gotland, Sveriges största ö.

Regionen och länsstyrelsen menar att elförsörjningen till Gotland aldrig kan vara en företags- eller samhällsekonomisk fråga, utan att det är en fråga om ett för medborgare och företagare tryggt och resiliellt samhälle.

Samtidigt anser man att det ur ett miljö- och klimatperspektiv är viktigt att Gotland ges förutsättningar att ställa om till ett klimatsmart samhälle och utvecklas mot fossilfria energialternativ” (Region Gotland 2017).

Cementa i Slite, är Gotlands näst största arbetsgivare och har över 400 heltidsanställda. De drabbades under perioden från juni till september av 15 totalavbrott på grund av renoveringar av de två kablarna mellan Gotland och fastlandet. På vissa delar av Gotland var det över 25 elavbrott under perioden och det har även skett transienter¹ på elnätet vilket innebär att strömmen kommer och går (rusningar). Något som teknisk utrustning ofta har svårt att klara av. För en stor produktionsanläggning som Cementa så innebär en sekunds avbrott, 24 timmar i produktionsbortfall. Vid ett totalavbrott blir allt svart och all produktion måste startas upp igen, vilket tar väldigt lång tid. Avbrotten orsakar även stora skador på system och utrustning. Några exempel på direkta skador som Fred Grönwall (2018), platschef på Slite nämner är att stora pumpar gått sönder, textila filter och även stora elmotorer har brunnit upp. Cementa har behövt beställa delar och utrustning som tagit flera månader att få, en motor fick specialbeställas och konstrueras i Tyskland.

Om jag kör bil i Sverige så förutsätter jag att när jag kör över en bro att den ska hålla och inte kollapsa. Man tar för givet att man ska få el ur sina uttag. Det är en del av infrastrukturen tycker jag. Här har man underinvesterat i infrastruktur i decennier och då blir det de här problemen och man måste göra på det här sättet. Jag har förstått den här sommaren att man i Sverige 2018 inte kan ta infrastrukturen för given. (Grönwall 2018)

Att det varit elavbrott frekvent under den här perioden beror på underhåll av systemen på de två kablarna som går mellan Gotland och fastlandet. Systemen har varit eftersatta och i stort behov av att moderniseras.

¹ Transienter på elnätet är snabba och mycket kortvariga förändringar av spänningen.

Vad ska jag som privat näringsidkare kunna förvänta mig för infrastrukturell service av staten? Det är den frågan som ligger kvar och skvalpar och känns obesvarad. (Grönwall 2018)

På Region Gotlands kontor är man också påverkade av sommarens händelser och när en ny översiktsplan snart ska tas fram kommer troligtvis energifrågorna få mycket fokus. Att upprätthålla samhällsfunktioner för invånarna har ibland varit problematiskt. Många på Gotland har drabbats, såväl privatpersoner som näringsidkare. Elavbrotten har för många inneburit stora inkomstbortfall. Turistnäringen var hårt utsatt då affärer, restauranger och barer också stod utan ström, kassasystem fungerade inte, folk kunde inte betala för sig och telekommunikationen låg även nere ett par gånger. Livsmedelsproduktionen var särskilt drabbad då den är väldigt känslig för att kylkedjor med mera bryts.

Elavbrotten påverkar också olika samhällsfunktioner. Skolverksamheten kan inte vara igång om eleverna inte kan använda sina digitala verktyg, eller för att det inte finns någon värme eller mat. Luftkonditioneringen på exempelvis äldreboenden och sjukhus fungerar inte heller utan el vilket kan ha stora konsekvenser på hälsan, särskilt vid extrema temperaturer.

Alla invånare har inte förutsättningar att klara sig själva när ett elavbrott sker och viktiga funktioner slås ut. De nödvändiga behoven kan inte tillgodoses. Det finns även en aspekt i att alla bostäder inte har förutsättningarna för att kyla ner vid extrem hetta eller upprätthålla värme exempelvis om det skulle bli elavbrott på vintern. Enligt planerare på regionen har de börjat fundera på alternativ såsom värmestugor för människor att kunna komma till.

Vi tänker framåt nu och tänker omställning. Men hur omställningen ser ut vet vi inte, Vi litar väldigt mycket på att den där strömmen vi vant oss att ha, Ska man kunna lita på det fortsatt eller ska man själv ansvara för det. Det socialt hållbara samhället kan ju inte kräva av var och en att ta ansvar för sin egen totalförsörjning. (Andersson et al. 2018)

Inom begreppet social hållbarhet är jämlik tillgång till staden och till de offentliga resurserna och faciliteterna av stor betydelse (Ström et al. 2017). Elavbrott kan drabba den sociala tryggheten såväl som investeringsviljan. Har man en produktion som är beroende av el så kanske man väljer att investera eller utöka sin produktion någon annanstans där det inte finns de här osäkerheterna.

Gotland har ambitioner att satsa mer på lokal livsmedelsproduktion och har mål om att utöka denna. I och med att beslutet kom att en tredje kabel mellan Gotland och fastlandet inte kommer byggas får många tänka om. Möjligheterna reduceras avsevärt i att det inte kommer finnas den överföringskapacitet som krävs. På regionen ser man att detta kommer påverka utvecklingen av hållbar energiförsörjning negativt men även satsningarna på det lokala näringslivet och i förlängningen arbetstillfällen.

3.4 Varumärkesbyggande via det sociala hållbarhetsarbetet

På en rad energibolag idag finns ett uttalat arbete med social hållbarhet. Att som företag även använda arbetet för social hållbarhet som varumärkesbyggande är inte ovanligt utan ett sätt för många företag att ta ansvar och bidra på det sättet de tycker är lämpligt för att stärka och utveckla samhället. Ofta definieras den sociala hållbarheten av företagen själva och de sätter ramarna för hur de vill arbeta med social hållbarhet. Stockholm Exergi är ett bolag som har stort engagemang i sociala frågor och har jobbat systematiskt med social hållbarhet sedan början av 2017.

Med ett stort engagemang hoppas de kunna samarbeta med fler och inspirera andra att också agera i de här frågorna (Stockholm Exergi 2018). Anna Webrell är chef för social hållbarhet på Stockholm Exergi och är den som driver frågorna, hon menar att de vill vara den aktör som hjälper och stöttar i samhället, den roll som bruken ofta tog i de gamla bruksorterna.

Stockholm Exergi driver ett antal satsningar med fokus på att utveckla social hållbarhet. Det innebär att man ser social hållbarhet som ett långsiktigt mål och gör åtgärder för att utveckla och stärka denna. När beslutet fattades att bolaget ville arbeta systematiskt med social hållbarhet funderade de över vad bolaget kunde göra i samhället, men även vilka behov branschen och bolaget hade.

Branschen behöver arbetskraft och Stockholm Exergi ville bli mer välkända i Stockholm. Valet av målgrupp föll av naturliga skäl på ungdomar med resonemanget att det är dem som är framtiden. Anna Webrell (2018) berättar att de ville jobba tillsammans med staden för att minska klyftorna, att bidra till att lösa deras problem. Individen behöver ett sammanhang och vara behövd och Stockholm Exergi behöver ungdomar som vill jobba i deras bransch. Det är väl känt att mångfald är lönsamt menar hon.

Arbetet går väl i linje med rekommendationer som Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm lämnat i en av deras rapporter (Bremberg *et al.* 2015). De konstaterar att det behövs åtgärder för att förbättra ungdomars förutsättningar och möjligheter på arbetsmarknaden. Bremberg *et al.* (2015) konstaterar att det är positivt både för individen och för samhället att minska skillnader i samhället genom att förbättra livsvillkoren för socioekonomiskt utsatta grupper.

Bland annat driver Stockholm Exergi *Uppvärmningsjobb* tillsammans med Stockholms stad som handlar om att få ungdomar som står långt från arbetsmarknaden i arbete såväl som för att öka synligheten för bolaget och öka medvetenheten om branschen och om vad bolaget gör. Det är ett sätt för Stockholm Exergi att bidra till att minska ungdomsarbetslösheten. Ungdomarna anställs på visstid i 6 månader, då får de arbeta med lämpliga arbetsuppgifter fyra dagar i veckan och femte dagen förbereder de sig för framtiden genom att studera eller söka jobb. Målet är att ungdomar vid slutet av deras sex-månaders period har planer på att börja studera eller hittat ett jobb. I slutet av november 2018 hade 12 ungdomar blivit anställda av Stockholm Exergi, förhoppningen är att de har anställt 19 stycken innan året är slut.

Det viktigaste med satsningen menar Anna Webrell (2018) är att:

- Bygga stolthet, hos ungdomarna och hos medarbetare på bolaget.
- Skapa kännedom, både kring problematiken av ungdomsarbetslöshet och för varumärket.
- Skapa samarbeten, att andra aktörer också vill bidra i arbetet.

Stockholm Exergi är måna om att stärka sitt varumärke och ser sådana här satsningar som en chans att öka synligheten. Näringslivet måste ta sitt ansvar men det måste också vara lönsamt. Det är inte den främsta anledningen till att man satsar men det är viktigt att man i tidigt skede kan koppla det till affärerna på ett tydligt sätt.

Det är väldigt viktigt att hitta kopplingen till affären. Vi bygger intern stolthet, vi bygger ungdomarna och vi bygger kännedom. Det är viktigt, annars känns det tillgjort. (Webrell 2018)

En annan satsning är *My Dream now*, som går ut på att en anställd hos Stockholm Exergi blir klasscoach, personen får träffa en högstadielklass (i utsatt område) fyra gånger per år. Det är ett viktigt nätverk för bolaget, de får chans att öka medvetenheten om branschen samtidigt som de får visa ungdomarna vad det finns för möjligheter i samhället och vilka olika jobb det finns på arbetsmarknaden. Det skapar stor stolthet hos medarbetarna och en god intern kultur menar Anna Webrell (2018).

Enligt Kommissionen för ett hållbart Stockholm (Bremberg *et al.* 2015) behöver ungas kunskaper om arbetsliv och olika branscher stärkas. Ett bra sätt för detta är genom tydligare samverkan mellan skola och arbetsliv. Vilket kan bidra till att ungdomar får utökade nätverk och får kunskap om olika yrken/branscher som ger dem bättre förmåga att bedöma vilka valmöjligheter de har. Sådana kontakter mellan skola och arbetsliv kan också bidra till att studenter blir mer motiverade och exempelvis går klart skolan istället för att hoppa av.

Om vi har varit anledningen till att andra bolag också satsar på detta är det bra. (Webrell 2018)

Det är Anna Webrells (2018) ambition att skala upp deras sociala arbete och även kunna samarbeta med andra aktörer, i nuläget för de dialog med andra bolag inom Stockholms stad om hur konceptet kan utvecklas. De vill att fler ungdomar sätts i arbete och att fler företag tar ansvar över det. Det skulle vara mycket värt om ungdomar efter att de genomfört sina sex månader hos dem har en chans att även gå över till ett av de andra bolagen menar Webrell. De har även planer på att samarbeta med SFI (Svenska för invandrare) för att ytterligare ta ansvar i integrationsfrågan.

Stockholm Exergi ställer även dialogkrav i upphandlingar för att främja och inspirera andra bolag att också anställa ungdomar. Kraven innebär att det företag som vinner upphandlingen ska föra dialog med Stockholms stad om de här frågorna, att få fler ungdomar som står långt från arbetsmarknaden i arbete, exempelvis har restaurangen på Stockholm Exergis huvudkontor nu anställt en person genom den processen.

3.5 Energieffektiviseringar (renovering) av byggnader och påverkan på boenden

I en rapport från 2010 skriver Boverket att stora delar av svenskt byggbestånd behöver energieffektiviseras och renoveras (Boverket 2010). Främst de miljonprogramsområden som byggdes under slutet av 60-talet och 70-talet. Det framkom även att energieffektiviseringsåtgärderna som krävs kan innebära bland annat hyreshöjningar vilket kan leda till direkta och indirekta förändringar på människors möjlighet att bo i lägenheter (Boverket 2010). Enligt en senare rapport (Boverket, 2014) konstaterar de fortsatt att det finns ett stort upprustningsbehov bland landets hyresbostäder. I många fall leder upprustningar till hyreshöjningar, vilket i sin tur kan leda till att boende väljer, eller tvingas, att flytta. Men det konstateras också att det råder stora skillnader i hur fastighetsägare hanterar renoveringsprocessen (Boverket 2014).

Polanska och Richard (2018) konstaterar att många kommuner nu bygger i rask takt men att det som byggs framförallt är bostadsrätter, villor och hyresrätter med en hög hyra som många inte har råd med. Till detta renoveras som sagt miljonprogrammen med hyreshöjningar som resultat och de bostadsbestånd där människor med låg inkomst har råd att bo byggs bort allt mer. Den grupp av människor som drabbas är framförallt de med mycket låga inkomster (Polanska och Richard 2018).

Åtgärder i och på fastigheter som påverkar hyrorna kan påverka boendes möjligheter att bo kvar, men även den rumsliga uppdelningen mellan olika funktioner i staden och mellan bostadsområden kan fungera som hinder för socialt hållbar stadsutveckling (Boverket 2010). Svensk bostadspolitik har länge setts som en nyckelaspekt i välfärdsprojektet i och med exempelvis relativ jämlikhet mellan upplåtelseformer, stor andel offentliga bostäder, hyresgästers starka ställning och en generellt hög boendekvalitet. Men Polanska och Richard (2018) menar att en aspekt som inte uppmärksammas nog är att socioekonomiskt utsatta grupper har tvingats flytta på sig när städerna expanderar och förtätas, bostadsbestånd renoveras och boendekostnader ökar. De menar också att värden av social tillit med mera som byggts upp i välfärdsstaten är nästintill obefintlig i områden som nu renoveras. Hyresgästerna ser sin boendetrygghet som hotad vilket påverkar deras perspektiv negativt (Polanska och Richard 2018).

Mangold *et al.* (2016) har undersökt socioekonomiska effekter av renovering och eftermontering av energilösningar i Göteborgs bostadsbestånd. De konstaterar att de största och dyraste renoveringsbehoven finns i de områdena med flest låginkomsttagare. Renoveringarna kan innebära hyreshöjningar på 30 – 50 procent. Även i Sverige generellt finns det risk att renoveringar inte blir av på grund av att det skulle bli alltför höga hyror. Mangold *et al.* (2016) anser att det finns möjligheter att införa energieffektiviseringsåtgärder i renoveringsprocesser, men menar att de sociala aspekterna då också ska beaktas. Utmaningen menar de är att genomföra renoveringarna på ett sätt så att husen blir mer energieffektiva utan att hyrorna höjs för mycket (Mangold *et al.* 2016).

MKB i Malmö är ett av Sveriges största allmännyttiga bostadsbolag (mkb.se). De arbetar strategiskt med att undvika situationer där hyror höjs så pass mycket på grund av renoveringar att de boende inte kan bo kvar berättar miljöstrateg Jenny Holmqvist (2018). De arbetar för att det ska kunna finnas kvar ett utbud som är prisvärt för många, och värnar om att man ska kunna efterfråga lägenheterna efter renovering, vilket innebär att de gör var-samma och aktiva val kring mängden standardhöjningar. MKB arbetar efter hyreslagen vilket innebär att större förändringar kräver medgivande från kunderna.

Nyproduktion är väsentligt dyrare än det befintliga beståndet så om man ska få en bostadsmarknad där alla har tillgång att bo är det viktigt att värna om att renovera utifrån ett sådant varsamt perspektiv. (Holmqvist 2018)

MKB har oftast inte stora renoveringsobjekt där de totalrenoverar hus, menar Jenny Holmqvist (2018). Istället har de underhållsprogram för behovsstyrt underhåll av sina fastigheter som innebär att de renoverar taket när det är dags för det, fönster när det behövs och så vidare. Det innebär även att MKB inkluderar energifrågor vid varje renoveringstillfälle. I deras fastighetsbestånd är många fastigheter väl driftoptimerade och relativt energieffektiva.

Det kan finnas situationer där det blir hyreshöjningar till exempel vid stambyte. Även om man gör det varsamt så blir det ofta en förändrad hyra om man exempelvis bygger om ett badrum, eftersom det medför en standardhöjning. MKB har också rutiner inför förändringar med exempelvis informationsmöten och kundinformation på hemsidan och andra kanaler.

Stora renoveringar kan höja hyrorna om de innebär standardförbättringar, men det är sällan energirenoveringarna i sig som höjer hyrorna säger Jenny Holmqvist. Det är en liten dimension av standardförbättringar men det är standarden i form av exempelvis bättre yt-skikt som höjer hyrorna.

I ett perspektiv av social hållbarhet handlar detta till stor del om deltagande och hänsyn till de boende. Att de boende känner att de har inflytande och att deras perspektiv och behov tas hänsyn till är viktigt för att känna trygghet. Enligt Polanska och Richard (2018) finns det flera studier som konstaterar att oro bland hyresgäster kan orsaka bland annat psykisk ohälsa och försämrade platsanknytning. Men i de fall boende haft inflytande över renoveringsprocessen har negativa effekter minskat.

Utmaningen som ligger i att modernisera fastigheter utan att skapa oacceptabla förändringar är stor. Det kan i förlängningen även innebära att upplevelsen om attraktivitet av områden förändras och att nya grupper söker sig (alternativt inte söker sig till) till området. Blandning och variation i koppling till bostadsförsörjning är något som Ström *et al.* (2017) tar upp som en nyckelaspekt i social hållbarhet. För att skapa en trygg boendemiljö är det viktigt med blandning och variation, exempelvis ett varierat bostadsutbud som syftar till att tilltala olika typer av befolkningsgrupper för att skapa en blandning av människor från olika samhällsgrupper (Ström *et al.* 2017).

3.6 Möjlighet att bidra till sin egen energiförsörjning

Att skapa sina egna förutsättningar och i den mån individen själv önskar skapa sina egna lösningar är i många avseenden en del av den moderna människans kärnvärden. Oftast förknippas detta med klädstil, kulturintressen, sportutövning eller grupptillhörigheter. Idag ges dock alltmer möjligheter att även ordna sitt boende, sina resvanor och övrig konsumtion på ett sätt som överensstämmer med sin identitet. Ett sådant område är egen energiproduktion (eller för den skull energibesparing). Här blir möjligheten att ordna med sin egen energiförsörjning något av en rättighet.

Möjligheten till egen energiförsörjning har funnits länge och som beskrevs tidigare även varit en del i ett stärkande av den sociala hållbarheten då individuella uppvärmningslösningar ersattes med fjärrvärme i städerna. Det som lyfts i detta exempel är då den tekniska lösningen betraktas som något identitetsskapande eller för den skull utvecklande mot bättre förutsättningar avseende till exempel ekonomi, försörjning, miljö eller klimat. Lösningarna handlar ofta om att i viss mån gå före, och även att skapa bättre förutsättningar.

Tidiga exempel är pelletseldning, solvärmeanläggningar och kanske även olika former av alternativa byggnadsmaterial som lerhus. Under 2000-talet har allt bättre förutsättningar för framförallt småskalig elproduktion med solkraft skapats. Små vindkraftsanläggningar var länge en möjlighet men solen blev enklare, billigare och mer lättillgänglig. Normalt kräver en sådan investering även att man har ett balansavtal med ett elbolag för att säkra att överskott kan säljas till nät, men även att balansering sker då det finns ett underskott i den egna produktionen relativt konsumtionen. En lång rad elbolag erbjuder idag denna service att fungera för balansering mot egenproducerad el. En av föregångarna inom detta är ETC el som beskriver sitt engagemang enligt:

”ETC El deltar i solrevolutionen på flera sätt. Vi investerar i ny solenergi och att vårt överskott oavkortat går till nya solceller. Men vi gör det även genom att hjälpa människor att installera solceller hemma. ETC El stöder också solrevolutionen genom att köpa överskottselen – som uppstår en solig dag – från solcellsägare, samt köper deras elcertifikat och ursprungsgarantier.” (ETC EL 2018)

Även andra bolag finns som har detta som möjlighet. Umeå energi erbjuder till exempel en hyrlösning för solceller som de beskriver enligt:

”När du hyr eller köper solceller från oss får du en nyckelfärdig produkt som är anpassad för ditt tak och dina behov. Inte nog med att du gör en god insats för miljön och en hållbar framtid, du säkrar även en del av din energiförsörjning för över 25 år framåt.” (Umeå energi 2018)

Verksamheten med egenproducerad el skapar identiteter, värden i bebyggelse och bidrar eventuellt till andra processer som intresse för energifrågor, hållbar utveckling och kanske även till nätverkande.

I samtal med Bengt Nordin (2018) som arbetar med studiebesök och information på ETC els demonstrationsanläggningar i Katrineholm berättar han att en stark drivkraft för många

som installerar solesanläggningar är "att gå före och att göra rätt för klimatet". Det handlar många gånger om att se om sin egen påverkan och göra så gott man kan i avseende på kost, resande, livsmönster men även i avseende på elanvändning. Det finns en fråga om personlig utveckling och identitetsskapande kopplat till detta.

I många fall, menar Bengt Nordin, att frågan om att ta saken i egna händer och att skapa en rörelse nerifrån ger tillfredsställelse. Det handlar kanske även om att erbjuda småskaliga lösningar till en sektor som i Sverige till stor del har dominerats av storskaliga lösningar under senaste årtiondena. Men småskaligt är dock kanske inte riktigt rätt ord i alla lägen, då det inte alltid handlar om små installationer. Företag, jordbruk, bostadsrättsföreningar är även nya aktörer som intresserar sig för egna soleslösningar där de alla representerar olika motiv. För företag kan det vara en del i varumärkesbyggande eller vara en del i att stärka en produkts konkurrenskraft² eller att leva upp till klimatpolicies tagna av företaget. Den sociala dimensionen här kan kopplas till fortsatt verksamhet hos företag, företagets attraktionskraft som arbetsplats och som samarbetspartner. Bengt Nordin berättar även att lantbrukare visar ett intresse då de har ytor där solpaneler kan monteras och möjligheten till energileveranser kan bidra till nya intäktskällor och ge möjligheter att fortsätta sin verksamhet. Bostadsrättsföreningar kan erbjuda attraktionskraft till bostäderna i föreningen, därmed erbjuda god ekonomi i föreningen men även tillfredsställelse för de boende att vara en del av bostadsrättsföreningen ifråga. De sociala dimensionerna kan här ses som konsekvenser och resultat av miljö eller ekonomiska dimensioner vilket är helt naturligt då hållbarhet inkluderar alla delar.

Dessa individuella lösningar kan dock även representera en utmaning i planering och reglering av existerande elsystem. I och med att nya laster och matning av elkraft görs i system som generellt var planerade för en annan drift ställs nya krav. Smarta lösningar och hantering av effekterreglering är allt viktigare delar av moderna distributionssystem. Rent principiellt kan man tänka sig en situation där energiaktörer som måste kontrollera elsystemet så att nya individuella laster och distribuerade elproducenter inte kan ansluta till näten, blir en barriär i processer för hållbar utveckling. Idag erbjuder aktörerna tjänsterna, men effektfrågan är en alltmer prioriterad utmaning i många städer.

² Exempel här är IT tjänster med "egen el", bilbatteritillverkning där produktionen sker med solex (Tesla är ett exempel på detta), eller satsningar på koldioxidfri stålproduktion via Hybrit projektet där el ska genereras i stora vindkraftparker.

4 Diskussion

Många sociala effekter kopplade till förändringar i energianvändning och/eller energiproduktionen är välkända och aktörerna jobbar med dem på olika vis. Att tariffer påverkar kundernas ekonomi är självklart. Energiaktörer har på olika sätt en viktig roll för att upprätthålla och bygga social hållbarhet. Våra intervjuer visar att det finns medvetenhet om hur man som energileverantör, hyresvärd eller bostadsbolag påverkar och har ansvar kring dimensioner kopplade till social hållbarhet. Mycket som kan inkluderas i det sociala hållbarhetsarbetet görs som fokuserade aktiviteter under andra begrepp. Att föra in dessa under sociala hållbarhetsparaplyet torde dock innebära att aktörerna kan behöva öka graden av inkludering och påverkansanalys i och med att begreppet omfamnar en större mängd aspekter. Kommunikation och dialoger är centrala ansatser i detta.

Med arbete mer specifikt kring social hållbarhet kommer ytterligare aspekter kring sociala dimensioner in i analysen. Man kan inte exkludera tillgänglighetsfrågan eller mer generella processer för utveckling mot ökad hållbarhet i samhället. Här breddas alltså analysen så att fler aktörer inkluderas och ett större perspektiv på förändringen måste appliceras. I detta uppstår en intressant fråga kring ansvar för den sociala hållbarheten i samhället. Kunskap kring påverkan skapar möjlighet att fatta initierade beslut, men energiaktörer måste ta hänsyn till vilken rådighet de har över frågan. Dialoger med övriga aktörer i förändringen blir centrala i processen. Baserat på de exempel som diskuterats i denna rapport finns anledning att identifiera och kartlägga "relevanta aktörer" i syfte att inte utelämna grupper (ur perspektivet social hållbarhet). Exempelen visar att nya aktörer har tillkommit till energisektorn, och inte alltid som en kontrollerad process utan att man snarast har tagit sig plats.

I presentationerna ovan återfinns en intressant kedja av händelser som visar i någon mån den väv som hållbar utveckling målar upp och där miljö-, teknik, ekonomi och sociala dimensioner alla interagerar. Fjärrvärmen byggdes ut i Sverige under efterkrigstiden som ett led av behov av ytterligare elproduktion men gav även positiva effekter på stadsmiljön. I och med den modernisering av byggnader som skedde i staden, och senare miljonprogrammet kom fjärrvärme att bli en alltmer integrerad och prioriterad lösning i det svenska energisystemet. För staden innebar detta en enkel lösning för kundernas värmebehov och en möjlighet att utveckla mer lokal el- och värmeproduktion. Möjlighet gavs för återvinning av värme ur avfall och denna kapacitet byggdes ut med ytterligare miljöförbättringar. Fjärrvärmen kom att fasa ut fossila resurser och skapade förutsättningar för att bidra till att stärka bilden av Sverige som ett föregångsland i arbete med miljö och senare hållbar utveckling. Miljonprogrammet skapar idag utmaningar i och med att renovering och energi-effektiviseringsåtgärder är motiverade. Många av miljonprogramsområdena präglas idag av arbetslöshet och del av en process för ökad segregation i samhället (för Göteborg se en presentation i Andersson *et al.* 2009). Orsaker till denna process går bland annat att hitta i upplåtelseform och möjlighet att hitta boende i dessa områden om du är ny på bostadsmarknaden. Moderniseringen av bostäderna som står för dörren ställer stora utmaningar på hur man kan genomföra detta utan drastiska hyreshöjningar. I denna historiska betraktelse över fjärrvärme och stadsutveckling kan vi se hur processerna har påverkat staden

och hur sociala strukturer skapas. Det är ju inte så att fjärrvärmeaktörer är orsaken till segregation, men från ett brett perspektiv vävs processerna ihop. Exemplet från Stockholm Exergi är därför ganska välfunnet, där man arbetar för att bidra till processer i samhället för minskade klyftor och segregation vilket utifrån denna tankekedja är mer sammankopplat än vad kanske först framstår.

Vi ser andra utvecklingstendenser i samhället som kopplar an till energisektorn, samhällsutvecklingen och dimensioner av social hållbarhet. Frågan om effektbrist som uppstår i elnäten i bland annat städer, men även hur centrala samhällsfunktioner är känsliga för driftstörningar i elleveranser. Detta kan ställas mot en utveckling där nya laster i form av till exempel laddinfrastruktur för elfordon, serverhallar eller nya bostadsområden skall samsas på existerande elledningar med risk för överbelastning. Dessa nya belastningar kan i sig vara motiverade av arbetstillfällen, möjligheter till bostad, och etablering och stimulans av mer klimateffektiva transportlösningar. Till detta kan även läggas ny elgenereringskapacitet via solelsanläggningar som är en del av elkonsumenters vilja att bidra till en omställning av samhället. Här skapas en situation med en rad drivkrafter för hållbar utveckling med starka kopplingar till social hållbarhet (stärkande och bibehållande). Men vidare så skapas en utvidgning av vilka som är att betrakta som energiaktörer – de nya småskaliga producenterna till exempel är en ny aktör på kartan med andra drivkrafter och troligtvis även andra perspektiv att se på sin roll och drift av anläggning. Givetvis är påverkan från en enskild sådan anläggning tämligen marginell, men många anläggningar kan ha en påverkan och som diskuterades ovan så kan det även handla om större anläggningar. Dialog och inkludering av dessa nya aspekter och aktörer är nödvändiga för framtida planering vilket troligen inte är helt enkelt.

Sedan 2015 finns FN:s Agenda 2030 med 17 globala hållbarhetsmål (UN 2015). Denna hållbarhetsagenda skapar möjligheter att arbeta med hållbarhetsfrågor på ett relativt nytt sätt jämfört med tidigare. Målen täcker ekologiska, ekonomiska och sociala dimensioner av hållbar utveckling och uttrycker tydligt att det är en integrerad ansats där alla målen i olika stor utsträckning samverkar stärkande eller försvagande på varandra. Målen har fått stor spridning på olika nivåer i samhället. Frågan är om arbete med social hållbarhet i förlängningen kommer sorteras in under arbete med hållbarhetsagendan? Dock finns vissa kvaliteter i hur begreppet social hållbarhet idag definieras som i viss mån inte omfamnas lika tydligt i Agenda 2030. Hållbarhetsagendan fokuserar till stor del på att tillfredsställa, och/eller uppnå visst behov eller status vilket inte självklart inkluderar aspekter av rättvisa, lika tillgänglighet och upplevelse av hållbarhetsarbete.

Social hållbarhet är en process som många gånger är mångbottnad och sammanhangsberoende. Att hitta en enhetlig definition som fungerar i alla sammanhang menar vi inte nödvändigtvis är det primära, utan snarare att öka medvetenhet kring hur aktörer inom energisektorn påverkar social hållbarhet på olika sätt, samt aktiviteter som stimulerar stärkande av den sociala hållbarheten. . Det rör exempelvis rättvis/jämlik tillgång till resurser, samhällsservice och välbefinnande. Men även aspekter av tillit och trygghet i samhället samt tillgång till möjligheter i syfte att stärka och inkludera olika grupper i samhällsutvecklingen. Att öppna och erbjuda dialoger i samhällsplanering och verksamhetsutveckling med berörda aktörer är en viktig del i detta arbete.

5 Slutsatser

Syftet med den här rapporten har varit att diskutera hur begreppet och perspektivet social hållbarhet är relevant för energisektorns aktörer. Det finns ingen enkel eller generell definition av social hållbarhet, men ett antal återkommande aspekter återfinns ofta i begreppet. Till dessa hör människors tillgång till och fördelningen i ett samhälle av värden som hälsa och välbefinnande, rättvisa, makt, rättigheter och individuella behov. Vidare även faktorer som tillit och förtroende mellan människor samt delaktighet och inkludering av olika grupper i samhällsutvecklingen.

Vi har i rapporten presenterat exempel på hur social hållbarhet kan relateras till ett antal olika verksamheter och situationer kopplade till energisektorns aktörer. Exempelen belyser hur energisektorns aktörer ofta är medvetna om sociala dimensioner och konsekvenser av sin verksamhet och många gånger tar aktiva grepp för att arbeta med sociala aspekter i planering och löpande verksamhet, både för den interna och externa verksamheten.

Vi menar att studien visar på att aktörer inom energisektorn – enskilt och som del av energisystemet – på olika sätt påverkar och kan påverka social hållbarhet i samhället. Energisektorn är därför av stort intresse för fördjupade analyser ur sociala hållbarhetsperspektiv. Social hållbarhet inom energisektorn handlar exempelvis om likvärdig tillgång till resurser och samhällsservice. Vårt samhällsbygge är dock ett resultat av ständiga avvägningar då tillgängliga resurser är begränsade. Detta innebär därmed intressanta frågor om hur denna avvägning görs och vad som är att betrakta som likvärdig tillgång.

Vad gäller jämlik och rättvis tillgång till hållbar energi finns utmaningar kopplade till störning i energileveranser och effektfrågor och vilka konsekvenser detta får. Idag är vårt samhälle extremt beroende av säkra energileveranser. Detta gäller inte bara för våra mest grundläggande behov, utan även demokratiska aspekter som tillgång till samhällsinformation eller möjligheter till etablering av verksamheter och företag som är beroende av tillförlitlig energiförsörjning. En svårighet här är hur långt ansvaret sträcker sig. Handlar det om att leverera en säker energileverans eller inkluderar det även effekterna i samhället som många gånger kanske ligger utanför rådigheten för den enskilda aktören. Från företagets sida kan uppfattningen vara att det ligger utanför deras kontroll, men för gemene man och för samhällsaktörerna blir denna aspekt mindre tydlig. I anslutning till uppkomna effektfrågor i städer anges ofta bristen på någon specifik aktörs ansvar vara en orsak. Självklart finns det en formell syn som formellt avgör ansvarsgränser, men allmänhetens bedömning av ansvar kan vara en annan. Om dessa gränser överskrids kan det påverka tillit och förtroende för samhällsbygget i stort såväl som uppfattningen kring enskilda varumärken. För energisektorns aktörer är det därför centralt att ha dessa perspektiv med sig i analys och beslutsfattande – att ha kännedom om vilka som påverkas och i sin tur kan påverka situationen eller verksamheten är relevant. Att till exempel inkludera sociala dimensioner i påverkansstudier är ett sätt.

Rapporten har även visat på målkonflikter mellan social hållbarhet och andra hållbarhetsdimensioner. Ett exempel är energirenovering av byggnader som kan bidra till att stärka miljömässiga och ekonomiska värden. Däremot kan det innebära flyttkedjor som spär på

segregation då ekonomiskt svaga hushåll trängs undan. Återigen uppstår frågor kring vilket ansvar aktörerna inom energisektorn har för social hållbarhet på samhällsnivå. Relaterat till detta kan vi i rapporten se hur företag tar en roll i samhällsbygget genom att stödja arbetsskapande och god utbildning för socialt utsatta grupper.

Vi var i inledningen av denna rapport inne på att vilka som egentligen ska ses som aktörer inom energisektorn. Ökad delaktighet, inkludering i och inflytande över energiproduktionen, kan i detta sammanhang ses som ett socialt värde. Det vill säga det pågår idag en intressant utveckling av sociala dimensioner inom energiproduktion i termer av delaktighet och inflytande för nya aktörer i energisystemet. Det gäller inte minst kundernas inflytande och en relaterad utveckling som handlar om möjligheten att producera sin egen energi och småskaliga kollektiva lösningar.

6 Referenser

Andersson, H., J. Sandberg och F. Brunner (2018). Intervju avseende påverkan på Gotland från strömavbrott med speciellt fokus för relevans social hållbarhet. Region Gotland. 181205, Telefonintervju

Andersson, R., Å. Bråmås och J. Hogdal (2009). Fattiga och rika – segregerad stad. Flyttningar och segregationens dynamik i Göteborg 1990–2006. Göteborg, Göteborg Stad. 091020, Rapport sidor 56.

Blom Adapa, N., B. Guevara och T. Sahl (2015). Social hållbarhet inom fysisk planering och boende, Länstyrelsen Västra Götalands län. 2015-04-02 sidor 36.

Boverket (2008). Den kommunala allmännyttans historia. Särtryck av underlag till utredningen om allmännyttans villkor (SOU 2008:38). Karlskrona, Boverket. April Diarienummer: 219-1920/2008 sidor 40.

Boverket (2010). socialt hållbar stadsutveckling – en kunskapsöversikt. Karlskrona, Boverket. November, Regeringsuppdrag IJ2009/1746/IU Dnr: 2011-4094/2009 sidor 40.

Boverket (2014). Flyttmönster till följd av omfattande renoveringar. Regeringsuppdrag. Karlskrona, Boverket. December, Rapport 2014:34 sidor 90.

Bremberg, E., H. Slättman och P. Alarcón (2015). Skillnadernas Stockholm. Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm, 2015. Stockholm, Stockholm Stad. Juni sidor 84.

Dahlin, Å. (2016). Från delad till enad stad. Översiktsplanering för social hållbarhet. Stockholm, Stockholm Stad, Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm 2016 sidor 40.

Dempsey, N., G. Bramley, S. Power och C. Brown (2011). "The Social Dimension of Sustainable Development: Defining Urban Social Sustainability." Sustainable Development 19: 289-300.

ETC EL. (2018). "ETC El - Sveriges soligaste elhandel." Retrieved 28/1, 2019, from <https://www.etc-el.se/klimat/etc-el-sveriges-soligaste-elhandelsbolag>.

Fuso Nerini, F., J. Tomei, L. S. To, I. Bisaga, P. Parikh, M. Black, A. Borrion, C. Spataru, V. Castán Broto, G. Anandarajah, B. Milligan och Y. Mulugetta (2017). "Mapping synergies and trade-offs between energy and the Sustainable Development Goals." Nature Energy 3(1): 10-15.

Grönwall, F. (2018). Intervju avseende hur Gotland påverkas av strömavbrott med fokus på Cementas verksamhet. Cementa. 181122, Telefonintervju

Gustavsson, E. och I. Elander (2013). Social hållbarhet inte bara 'sustainababble'? : Från mångtydig vision till analytiskt redskap vid uppföljning av stadsbyggnadsprojekt. Örebro, Centrum för urbana och regionala studier, Örebro universitet. December, Rapport 69 sidor 108.

Gustavsson, M. och A. Ahlbäck (2018). SDG Impact Assessment in the context of Mistra Carbon Exit – presentation of method and pilot-test case. Stockholm, Mistra Carbon Exit, Draft working paper sidor 16.

Gustavsson, M. och H. Matschke Ekholm (2018). Social hållbarhet och energiaktörernas roll – en kort introduktion. Göteborg, North European Energy Perspectives Project. Oktober, Resultatblad 7 sidor 4.

Holmquist, J. (2018). Intervju avseende renoveringar, energieffektivisering och aspekter av social hållbarhet. MKB Fastigheter. 181130, Telefonintervju

IVA (2018). Planera för framtidens goda stad. Slutrapport från IVA-projektet Framtidens goda stad. Stockholm, Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA), Slutrapport sidor 36.

Länstyrelsen i Gotlands län och Region Gotland (2017). Gotland måste anslutas till det nationella stamnätet för el Visby, Länstyrelsen i Gotlands län och Region Gotland. 2017-06-21 RS 2017/535 sidor.

Lunds kommun (2017). Social hållbarhet. Lund, Lunds Kommun, PM17 - En del av förarbetena till Lunds nya översiktsplan sidor 14.

Mangold, M., M. Österbring, H. Wallbaum, L. Thuvander och P. Femenias (2016). "Socio-economic impact of renovation and energy retrofitting of the Gothenburg building stock." Energy and Buildings 123: 41-49.

Missimer, M. (2015). Social Sustainability within the Framework for Strategic Sustainable Development. PhD, Blekinge Institute of Technology.

Murphy, K. (2012). "The social pillar of sustainable development: a literature review and framework for policy analysis." Sustainability: Science, Practice, & Policy 8(1): 15-29.

Nordin, B. (2018). Intervju avseende identitet, solelsinvesteringar och hållbarutveckling. ETC-El. 181203, Telefonintervju

Polanska, D. V. och Å. Richard (2018). "Bortträngning pågår. Renovering som kulturellt trauma." Sociologisk forskning 55(2-3): 415-439.

Pöyry (2018). Trångt i Elnäten - Ett hinder för omställning och tillväxt? Slutrapport. Stockholm, Pöyry Management Consulting (Pöyry) finansierad av Energiföretagen Sverige. Juni sidor 29.

Region Gotland. (2017). "Elklabel till Gotland." Retrieved 28/1, 2019, from <https://www.gotland.se/96401>.

Sachs, J., G. Schmidt-Traub, C. Kroll, G. Lafortune och G. Fuller (2018). SDG Index and Dashboards Report 2018. New York, Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN). July sidor 476.

Sahlin, T. (2018). Telefonsamtal avseende fjärrvärmens historia. 181203, Telefonintervju

Sanctuary, M. (2018). Interactions between Sustainable Development Goals – Focus on Goal 7: Affordable Clean Energy. Göteborg, North European Energy Perspectives Project. 13 June sidor 6.

SFS (1974). Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform (Regeringsformen, RF). Svensk Författningssamling (SFS). Stockholm, Sveriges Riksdag SFS 1974:152 i lydelse enligt SFS 2018:1903 sidor.

Snäll, S. (2009). Fjärrvärme – A Real Success Story. Stockholm, Svensk Fjärrvärme, Jubileumsskrift sidor 10.

Stenungsunds kommun (2018). Program för social hållbarhet 2030 i Stenungsund. Stenungsund, Stenungsunds kommun. 2018-06-25, Program 2018/112 sidor 10.

Stockholm Exergi. (2018). "Social Hållbarhet." Retrieved 28/1, 2019, from <https://www.stockholmexergi.se/om-stockholm-exergi/miljo-och-hallbarhet/ett-varmare-stockholm-for-alla/>.

Ström, L. (2018). Intervju avseende social hållbarhet i planering. Göteborgs Region. 181107, Telefonintervju

Ström, L., S. Molnar och S. Isemo (2017). Social hållbarhet ur ett samhällsplaneringsperspektiv – en kunskapsöversikt. Göteborg, Mistra Urban Futures, Rapport 2017:4 sidor 51.

Tunström, M., T. Anderson och L. Perjo (2016). Segregated cities and planning for social sustainability - a Nordic perspective. Stockholm, Nordregio, Nordregio Working Paper 2016:3 sidor.

Umeå energi. (2018). "Hyr eller köp din solkraft med ett nyckelfärdigt solcellspaket." Retrieved 27/1, 2019, from <http://www.umeaenergi.se/el/solceller/vara-nyckelfardiga-solcellspaket>.

UN (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. New York, United Nations sidor 41.

UN. (2017a). "SDG Indicators." Retrieved 12 March, 2017, from <https://unstats.un.org/sdgs/>.

UN. (2017b). "Sustainable Development Goals." Retrieved 20 July, 2017, from <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>.

WCED (1987). Our Common Future. Oxford, Oxford University Press.

Webrell, A. (2018). Intervju avseende hur Stockholm Exergi arbetar med social hållbarhet och motiv. Stockholm Exergi. 181126, Telefonintervju

Weingaertner, C. och Å. Moberg (2011). "Exploring Social Sustainability: Learning from Perspectives on Urban Development and Companies and Products." Sustainable Development: 12.

Weitz, N., H. Carlsen, M. Nilsson och K. Skånberg (2017). "Towards systemic and contextual priority setting for implementing the 2030 Agenda." Sustainability Science 13(2): 531-548.

